

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ОСІБ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ШЛЯХОМ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ВИКЛИК

Стаття присвячена дослідженню та вирішенню наукових та практичних проблем забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні шляхом повідомлення про виклик. Аналізуються правові підстави та процесуальний порядок виклику особи шляхом вручення повістки про виклик, її надіслання поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою.

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження, учасники кримінального провадження, слідчий, прокурор, виклик, повістка.

Статья посвящена исследованию и решению научных и практических проблем обеспечения участия лиц в досудебном расследовании путем уведомления о вызове. Анализируются правовые основания и процессуальный порядок вызова лица путем вручения повестки о вызове, ее направления по почте, по электронной почте или факсу, осуществление вызова по телефону или телеграммой.

Ключевые слова: меры обеспечения уголовного судопроизводства, участники уголовного судопроизводства, следователь, прокурор, вызов, повестка.

The article is devoted to research and solve scientific and practical problems of participation of persons in pre-trial investigation by notification call. Analyzes the legal basis and the procedural order by calling the person handing summons, sending it by mail, email or fax, make the call by telephone or telegram.

Key words: measures to criminal proceedings, members of the criminal proceedings, investigator, prosecutor, call summons.

Вступ. В останні роки в слідчій практиці зросла кількість випадків ухилення учасників кримінального процесу від виконання передбачених Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України обов'язків, зокрема, неприбуття на виклик слідчого, прокурора. Водночас і законодавча регламентація застосування заходів забезпечення кримінального провадження в КПК України, прийнятому у 2012 році, істотно змінилася. Ці зміни торкнулися як виклику слідчим, прокурором, так і приводу та грошового стягнення, можливість застосування яких перебуває у прямому взаємозв'язку з недотриманням обов'язку явки до слідчого, прокурора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам, пов'язаним із окремими аспектами забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні, присвячено низку праць провідних науковців у теорії кримінального процесу, а саме: Ю.П. Аленіна, Ю.М. Грошевого, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Маляренка, В. В. Назарова, В.Т. Нора, М.А. Погорельського, В.В. Рожнової, Ю. М. Чорноус, О. Г. Шило, М.Є Шумила. Проте доводиться констатувати, що науковий пошук у цьому напрямку за час дії нового КПК України обмежується лише окремими публікаціями. Значна ж кількість процесуальних особливостей здійснення виклику особи слідчим, прокурором для участі в проведенні процесуальних дій, як заходу забезпечення кримінального провадження, усе ще залишається недостатньо дослідженою та спонукає до пошуку вирішення проблемних питань.

Постановка завдання. Виникає необхідність у дослідженні процесуальних та організаційних особливостей застосування уповноваженими особами кримінальних процесуальних норм, що регулюють підстави та порядок застосування виклику в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У КПК України інститут виклику слідчим, прокурором, а також судового виклику містить детальну регламентацію в окремій спеціальній главі 11 розділу II «Заходи забезпечення кримінального провадження» [1].

До основних обов'язків учасників кримінального провадження відноситься зобов'язання прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду та давати правдиві покази під час досудового розслідування та судового розгляду, що виникає з моменту його виклику для дачі показань.

З огляду на це положення особливої актуальності в контексті забезпечення прав та законних інтересів суб'єкта кримінального провадження набуває процесуальний порядок його виклику на допит.

Підставами для виклику учасника кримінального провадження для участі в слідчій (розшуковій) дії є: 1) наявність у слідчого, прокурора достатніх підстав вважати, що особа може дати покази, які мають значення для кримінального провадження; 2) обов'язковість участі особи у слідчій (розшуковій) дії. Процесуальний порядок виклику особи КПК України диференціюється залежності від способу виклику. Також незалежно від способу виклику факт своєчасного інформування учасника кримінального провадження про провадження слідчої (розшукової) дії за його участю підлягає обов'язковому підтвердженню.

Повістка про виклик вручається особі працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, працівником органу зв'язку, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення відбувається в приміщенні суду.

КПК України у ч. 1 ст. 135 передбачає такі способи виклику учасника кримінального провадження для участі в слідчій (розшуковій) дії: 1) шляхом вручення повістки про виклик; 2) шляхом надіслання повістки поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком; 3) шляхом здійснення виклику по телефону або телеграмою [1]. В окремих випадках кримінальний процесуальний закон чітко встановлює спосіб виклику особи для участі у слідчій (розшуковій) дії. Наприклад, виклик підозрюваного, свідка, потерпілого, його представника, які перебувають або проживають за межами України, здійснюється шляхом направлення повістки про виклик (ч. 7 ст. 135 і ч. 1 ст. 566 КПК України) [1]. У випадках, коли спосіб виклику учасника кримінального провадження для участі в слідчій (розшуковій) дії кримінальним процесуальним законом не визначається, його вибір покладається на розсуд слідчого, прокурора.

На нашу думку, оптимальним способом здійснення виклику є вручення повістки безпосередньо особі, яка викликається. Так, відповідно до ч. 6 ст. 135 КПК України, повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором та підлягає особистому врученню під підпис. До того ж кримінальний процесуальний закон встановлює низку винятків, які обумовлені місцезнаходженням особи (її тимчасовою відсутністю за місцем проживання, перебуванням під вартою, проживанням або перебуванням особи за кордоном), віковими характеристиками особи та наявністю в особи психічних захворювань, які зумовлюють її обмежену дієздатність (ч. 2-7 ст. 135, ч. 1 ст. 564, ч. 1 ст. 565 КПК України) [1].

У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи. Важливо, щоб особи, яким вручається повістка, мали реальну можливість без зволікання передати її адресату, про що їм має бути роз'яснено.

Повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається в порядку, передбаченому міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Виклик особи для дачі показань за межами запитуваної сторони договору є однією з дій, яка передбачена майже всіма міжнародними договорами. Останні встановлюють також певні гарантії недоторканості особи, яка з'являється за викликом. Вони стосуються її імунітету та неможливості застосування до неї в Україні примусових заходів, що обмежують її свободу, протягом передбаченого міжнародним договором строку.

У разі відсутності міжнародного договору про правову допомогу повістка про виклик особи, що проживає за кордоном, вручається за допомогою дипломатичного (консульського) представництва. Правовою основою функціонування дипломатичних представництв і консульських установ України є Закон України «Про дипломатичну службу» від 20 вересня 2001 р. [2], Положення про дипломатичне представництво України за кордоном, затверджене Розпорядженням Президента України від 22 жовтня 1992 р. № 166/92-рп [3], Консульський Статут України, затверджений Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. № 27/94 [4].

Особа, що перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця ув'язнення. Повістка про виклик для участі в слідчій (розшуковій) дії обмежено дієздатної особи вручається її піклувальнику. У випадку недосягнення особою повноліття або за наявності в неї психічного захворювання, що зумовлює обмежену дієздатність, повістка про виклик підлягає врученню особі, яка представляє законні інтереси викликанної особи. Зокрема, неповнолітній підозрюваний повідомляється або викликається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом через його батьків або інших законних представників.

Зміст повістки про виклик повинен суворо відповідати вимогам ст. 137 КПК України. У повістці про виклик повинно бути зазначено: прізвище та посада слідчого, прокурора, слідчого судді, назва суду, який здійснює виклик; адресу установи, до якої здійснюється виклик, номер телефону чи інших засобів зв'язку; ім'я (найменування) особи, яка викликається, її адреса; найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється виклик; процесуальний статус, в якому пе-

ребуває викликана особа; час, день, місяць, рік і місце прибуття викликаної особи; процесуальна дія (дії), для участі в якій викликається особа; наслідки неприбуття особи за викликом із зазначенням тексту відповідних положень закону, в тому числі можливість застосування приводу; передбачені КПК поважні причини, через які особа може не з'явитися на виклик та обов'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явитися; підпис слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснив виклик.

Окрім вручення повістки про виклик, Кримінальний процесуальний закон передбачає можливість виклику особи для участі в слідчій (розшуковій) дії шляхом надсилання повістки поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком. Зокрема, у разі відправлення повістки про виклик поштою, вона підлягає врученню особі працівником органу зв'язку (ч. 6 ст. 135 КПК України) [1].

Доволі поширеним способом здійснення виклику є надсилання повістки поштою. Найчастіше на практиці для відправлення повісток використовується поштове відправлення у вигляді рекомендованого листа з повідомленням. Використання електронної пошти або факсимільного зв'язку для передачі повістки про виклик як сучасних засобів комунікації дозволяє суттєво прискорити цей процес, а тому є достатньо зручними способами виклику. Повістка про виклик у такому випадку направляється особі у формі електронного документа.

Відправлення повісток про виклик слідчим, прокурором та їх вручення працівниками органів зв'язку здійснюється в порядку, встановленому Правилами надання послуг поштового зв'язку, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 270, для судових повісток. Повістки про виклик вручаються адресату, а у разі його відсутності – повнолітньому члену сім'ї, а у разі відсутності адресата або повнолітніх членів його сім'ї до абонентської поштової скриньки адресата вкладається повідомлення про її надходження (п. 99 вказаних Правил) [5].

Обов'язковою умовою надсилання повістки про виклик електронною поштою є попереднє повідомлення особою, яка підлягає виклику, слідчому, прокурору адреси своєї електронної пошти (ч. 2 ст. 136 КПК України). Аналогічним чином потрібно вирішити питання про можливість виклику особи для участі в слідчій (розшуковій) дії за допомогою засобів факсимільного зв'язку. Для застосування цього способу виклику особа повинна попередньо повідомити слідчому, прокурору номер факсу, за яким може бути відправлена повістка про виклик.

Виклик особи телефоном або телеграмою передбачено ст. ст. 135 і 136 КПК України, де закріплена така можливість, але не передбачено порядок здійснення такого виклику. У разі виклику особи телефоном або телеграмою слідчий, прокурор повинні сформулювати зміст такого виклику, який повинен відповідати вимогам до змісту повістки про виклик, визначеним ст. 137 КПК України. Водночас, з огляду на те, що законом не передбачено способу фіксації виклику телефоном та підтвердження отримання здійсненого виклику, неявка викликаної у такий спосіб особи не може розглядатися як безспірна підстава для застосування до неї грошового стягнення або приводу, що досить часто на практиці ускладнює роботу слідчих.

У разі виклику для участі у слідчих (розшукових) діях телефоном слідчому, прокурору потрібно враховувати неможливість процесуального підтвердження отримання особою виклику, оскільки факт його одержання може бути підтверджений виключно особою, яка отримала виклик. Тому викликати особу для участі у слідчій (розшуковій) дії телефоном доцільно виключно в тих випадках, коли слідчий, прокурор впевнені в її явці за викликом у вказаний час, дату та визначене місце прибуття. Крім того, на наше переконання, у кожному разі виклику підозрюваного йому повинна спрямовуватися повістка, а виклик телефоном може лише дублювати виклик повісткою.

Виклик особи телеграмою здійснюється в порядку, передбаченому Правилами надання та отримання телекомунікаційних послуг, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2012 р. № 295, п. 22 додатку 2, до яких закріплює, що кожна телеграма вручається особисто адресатові, а на підприємствах, в установах, організаціях, військових частинах, готелях, гуртожитках, лікувально-оздоровчих закладах тощо – призначеній для приймання телеграм особі під розписку із зазначенням дати та часу вручення телеграми. У разі відсутності адресата особа, яка здійснює доставку телеграм, залишає за відповідною адресою повідомлення про отримання телеграм, в якому зазначається номер телефону відділення зв'язку, яке здійснює доставку телеграм [6]. Належним підтвердженням факту отримання особою телеграм, якою вона викликається для участі в слідчій (розшуковій) дії, виступатиме приєднана до матеріалів кримінального провадження довідка відділення зв'язку, яке здійснило доставку телеграм.

Чинний КПК у ч. 8 ст. 135 передбачає строк, коли особа має бути повідомлена про виклик, – не пізніше ніж за три дні до дати, коли особа зобов'язана прибути за викликом. Якщо здійснення процесуальних дій не дозволяють здійснити виклик у триденний строк, особа має отримати повістку

про виклик або бути якнайшвидше повідомленою про нього іншим шляхом, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом [1].

Зазначене законодавче положення є гарантією забезпечення права особи на захист, яке надається будь-якій особі, права та законні інтереси якої можуть бути обмежені у зв'язку із здійсненням кримінального провадження.

Відповідно до ст. 136 КПК належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є: підпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні; відеозапис вручення особі повістки; будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом; отримання листа-підтвердження про отримання електронного листа.

Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у разі підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти. На нашу думку, про відсутність інформації щодо місця перебування підозрюваного можна говорити в таких випадках: коли він не з'являється на виклики слідчого; коли перевірено всі відомі місця його можливої появи в даному населеному пункті (місця проживання родичів, знайомих, лікарні, морги тощо); коли така робота проведена в масштабах області або навіть усієї країни, однак позитивних результатів не отримано.

КПК України передбачає винятки з правил стосовно дотримання строку повідомлення про виклик. Цей виняток пов'язаний із закріпленням нормами КПК України обов'язку слідчого, прокурора невідкладно провести ту або іншу слідчу (розшукову) дію. Зокрема, ч. 4 ст. 223 КПК України до числа невідкладних відносить випадки, коли затримка в проведенні слідчих (розшукових) дій може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. У випадках встановлення нормами кримінального процесуального закону строків проведення процесуальних дій особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом.

Певні особливості притаманні інформуванню про провадження слідчих (розшукових) дій та необхідність явки для участі в них осіб, які користуються дипломатичним імунітетом. Як впливає зі змісту ч. 2 ст. 6 КПК України, особи, які користуються дипломатичним імунітетом, можуть бути викликані для допиту в якості підозрюваного лише за їх згодою або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством України та міжнародними договорами України.

З огляду на ч. 4 ст. 65 КПК України, особи, які мають право дипломатичної недоторканності, можуть бути викликані на допит як свідки лише за їх згодою, а працівники дипломатичних представництв – за згодою представника дипломатичної установи. Як і для участі в допиті, для участі в провадженні інших слідчих (розшукових) дій особи, які користуються дипломатичним імунітетом, підлягають виклику за їх згодою зі з'ясуванням можливості їх явки шляхом направлення слідчим, прокурором запиту у письмовій формі в консульське управління Міністерства закордонних справ України [1].

Ухилення учасників процесу від явки за викликом органів досудового розслідування та суду для виконання своїх процесуальних обов'язків може бути визнано правопорушенням тільки у випадку відсутності поважних причин неявки. До поважних причин неявки допитуваного за викликом, відповідно до ст. 138 КПК України, відноситься: 1) затримання, утримання під вартою або відбування покарання; 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення; 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини); 4) відсутність особи в місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо; 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик; 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають явку особи на виклик [1].

Висновки. Таким чином, виклик учасника кримінального провадження для участі в слідчій (розшуковій) дії – це система процесуальних дій, спрямованих на його інформування про необхідність явки до слідчого, прокурора з зазначенням процесуального статусу, в якому перебуває викликана особа, часу, дати та місця її прибуття, слідчої (розшукової) дії, для участі в якій викликається особа, та наслідків її неприбуття. Підвищенню ефективності й оперативності виклику учасників процесу для участі в слідчих (розшукових) діях сприятиме внесення відповідних змін до КПК України у частині детального визначення процесуального порядку повідомлення про виклик з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI // Голос України. – 19 травня 2012. – №90-91.
2. Про дипломатичну службу : Закон України від 20 вересня 2001 р. № 2728-14 (редакція від 1 травня 2016 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2728_14.
3. Положення про дипломатичне представництво України за кордоном : затверджене Розпорядженням Президента України від 22 жовтня 1992 р. № 166/92-рп / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/166/92-rp.
4. Консульський Статут України, затверджений Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. № 27/94 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : kimo.univ.kiev.ua/DKS/44.htm.

5. Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2012 р. № 295 (редакція від 26 липня 2016 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/295-2012-п.

6. Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 270 (редакція від 26 липня 2016 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-п.

УДК 342.31

ІЩУК Д.О.

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ БЕЗВІСНИМ ЗНИКНЕННЯМ ОСОБИ

У статті досліджено історичні етапи розвитку та становлення законодавства щодо розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи на території сучасної України: перший етап охоплює період з найдавніших часів і завершується 1917 роком; другий – радянський період (1917–1990 рр.); третій – теперішній час (від 1990 р. і дотепер). Насамкінець у статті зосереджена увага на основних недоліках, які притаманні сучасній системі законодавства щодо розкриття та розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи, а також запропоновані шляхи їх подолання.

Ключові слова: історичні етапи, період, становлення, розвиток, законодавство, вбивство, особи.

В статье исследованы исторические этапы развития и становления законодательства по расследованию убийств, связанных с безвестным исчезновением человека на территории современной Украины: первый этап охватывает период с древнейших времен и завершается 1917 годом; вторым этапом является советский период (1917–1990 гг.); третьим – современный период (с 1990 г. и до сих пор). В статье сосредоточено внимание на основных недостатках, присущих современной системе законодательства по раскрытию и расследованию убийств, связанных с безвестным исчезновением лица, а также предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: исторические этапы, период, становление, развитие, законодательство, убийство, лица.

In the article the historical stages of becoming law and to investigate killings related to the obscure disappearance of persons on the territory of Ukraine: the first stage covers the period from ancient times and ends the year 1917; the second is the Soviet period (1917–1990 biennium.); third – the current stage (from 1990 to the present). Finally, the article focuses on the main shortcomings inherent in the modern system of legislation on the detection and investigation of killings related to the obscure disappearance of persons and suggest ways to overcome them.

Key words: historical stages, period of formation, development, law, murder, people.

Вступ. Аналіз формування та розвитку законодавства щодо розслідування вбивств (зокрема, пов'язаних із безвісним зникненням особи) є надзвичайно актуальним, оскільки історичний зв'язок між минулим і сучасним законодавством допомагає відстежити позитивні та негативні процеси протидії злочинності в цій сфері та використати узагальнений історичний досвід у розробці напрямів щодо підвищення ефективності організаційного та законодавчого забезпечення протидії таким злочинам.

Історичні екскурси є невіддільною складовою частиною будь-яких досліджень, оскільки допомагають з'ясувати основні етапи становлення та розвитку законодавства щодо розкриття та розслідування